

İran Seyyahları ve Farsça Seyahatnameler

Kaan DİLEK*

İnsanlar çok eski zamanlardan beri çeşitli amaçlarla seyahat eder ve bu seyahatlerini kaleme alır. Bu durum Fars edebiyatında da geçerlidir ve Fars edebiyatında seyahatname yazımı çok öncelere uzanır. Fars edebiyatında hayali, yani gerçekten gidilmeyen, insan zihninin ürünü bir seyahatin anlatıldığı seyahatname örneklerine de rastlanır. Bu seyahatnameler daha çok insanın manevi yolculuğu veya zihninde kurguladığı yer, bir tür miraç ve inançlarının bir ürünüdür.

Bu tür hayali seyahatnamelere Fars edebiyatında ilk örnek, İslam öncesi Sasaniler dönemi İran şahı Erdeşir Babekân (m. 224-241) ile aynı zamanda yaşayan Arda Viraf (Erday Vîraf) adlı Zerdüş bir din adamının cennet ve cehennemle görüşmesini, manevi yolculuğunu veya bir tür miracını konu edinen *Ardâ Virâf-nâme* (Erday Vîraf-nâmek) adlı eseridir¹.

Fars edebiyatında gerçek bir seyahati içermeyen, hayali seyahatname olarak adlandırılan bu tür eserler İslam sonrası dönemde de yazılmıştır. Feriduddin-i Attar'ın *Mantık'ut-Tayr*'ı ve Şemseddin Muhammed Berdsirî-yi Kirmânî'nin *Misbah'ul-Ervah*'ı gibi eserler bu tür seyahatnamelere örnek gösterilir. Bu tür seyahatnamenin Fars edebiyatında en güzel örneklerinden biri İstanbul'da yaşayan İranlı bir tüccar olan Hac Zeynulabidin-i Meragâî'nin (d.1839-ö.1911) *Seyâhat-nâme-yi İbrahim Beyg yâ belâ-yi ta'assub-i u* [İbrahim Bey'in Seyahatnamesi ya da Taassubunun Belası] adlı 1895 yılında basılan hayali seyahatnamesidir².

* Tahran Üniv. Beşeri İlimler ve Edebiyat Fak. Fars Dili ve Edebiyatı Böl. Doktora Öğrencisi.

¹ Zebihullah Safa; *İran Edebiyatı Tarihi*, (terc: Hasan Almaz), Ankara, 2002, s: 28.

² Hac Zeynulabidin-i Meragâî, *Seyâhat-nâme-yi İbrahim Beyg yâ belâ-yi taassub-i u*, Tahran, 1366.

Fars edebiyatında gerçekten yapılan bir seyahatin notlarının tutulduğu ve bu seyahatin anlatıldığı seyahatnamelerin İslam öncesi dönemde de yazıldığı ve özellikle Sasani dönemi seyyah ve denizcilerinin seyahatlerini Pehlevi dilinde kaleme aldığı bilinmektedir³. Ama bu Farsça seyahatname ve coğrafya eserleri elimize ulaşmamıştır. İslam sonrası Müslüman seyyah ve coğrafyacılar Sasani döneminde Farsça kaleme alınmış coğrafya eserleri ve seyahatnamelerin bulunduğunu haber vermişlerdir⁴. İslam dininin büyük bir coğrafyada yayılmasıyla Müslümanlar, dini bir vecibe olarak Hac ibadeti ve kutsal yerleri ziyaret, ilim tahsili ve ticaret amaçlı seyahatlere başlarlar. İbni Fazlan gibi bazı seyyahların da açıkça bahsettiği gibi İslam dininin tebliğ edilmesi de yapılan seyahatlerin yine en önemli amacını oluşturur. Seyahatler bazen bir devletin elçisi olarak da yapılır ve bu elçilerin seyahatlerini kaleme aldığı da bilinir. Ayrıca Müslüman seyyahlar yaptıkları seyahatlerinde başka inançları araştırmak, çeşitli düşüncelerle tanışmak ve farklı toplumları tanımak gibi amaçlar da gütmüşlerdir ki Ebu Reyhân Birûnî'nin *Tahkiku mâ i'l-Hind* adlı Hindistan seyahatiyle ilgili kaleme aldığı eseri bu amacın en bariz örneğidir. Bu doğrultuda İslam sonrası dönemde Fars edebiyatında gerçek bir seyahate dayanan, bu seyahatin anlatıldığı ve elimize ulaşan ilk Farsça eser, lakabı Hüccet olan, Ebu Mu'îd(dîn) Nasır b. Husrev b. Haris-i Kubâdiyânî-yi Mervezî'nin (Nasır Husrev) (394-481/1003-1088) 437-444/1045-1052 yılları arasında Merv'den başlayarak Nişabur, Rey gibi İran kentlerine ve Anadolu topraklarından geçerek, Suriye ve Mısır'a yaptığı yaklaşık 18.000 km. yol aldığı yedi yıllık seyahatini içeren *Sefer-nâme (Seyâhatnâme)* adlı eseridir. Nasır Husrev'in hac ibadeti veya ilim tahsili amaçlı mı yoksa o dönem İsmailiye mezhebinin merkezi konumundaki Mısır'a gitmek için mi seyahate çıktığı tam olarak bilinmese de, onun İslam sonrası dönemden elimize ulaşan ilk Farsça seyahatnameyi yazan şahıs olduğu ortadadır⁵. İslam sonrası dönemde Nasır Husrev'den önce ilk seyahatname yazan ve İran'da seyahatname yazımının öncüsü kabul edilen şahıs olarak Süleyman Tacir-i Sirâfî de gösterilir⁶. Onun İran'ın güney liman kentlerinden Sirâf'ta doğduğundan başka; hayatı, seyahatleri ve eserleri hakkında çok az bilgi bulunur. Tek bilinen Sirâfî'nin

³ İbni Hordadbeh, *El-Mesâlik ve'l-memâlik*, (ed: Dr. Huseyn Karaçanlu), Tahran, 1370, ss: 4-19 ve Yakut Hemevi, *Mu'cemû'l-buldân*, Tahran, 1965, c. VII.

⁴ Nefis Ahmed, *Hedemât-i Müselmânân be coğrâfâyâ*, (terc: Muhammed Hasan Gencî), Tahran, 1368, ss: 4-16, 96 ve *El-Mesâlik*, s: 4-19.

⁵ Nasır Husrev; *Sefer-nâme*, (Muhammed Debirsiyâkî neşri), Tahran, 1355, mukaddime ss: 3-29, Emir Devletşah-i Semerkandî; *Tezkiret'uş-Şua'rá*, Tahran, 1337 s: 228, *İran Edebiyatı Tarihi*, ss: 193-198, İsmail Paşa Bağdâdî; *Hediyetu'l-'arifin-esmau'l-muellifin ve âsâru'l-muâannifin*, Beyrut, 1955, c. II. s: 487, Adam Metz; *Temeddun-i İslâmî der çehâr karn-i hicrî*, (terc: Alirza Zekâvetî-yi Karagozlu), Tahran, 1377, s: 15, 76.

⁶ İgnati Yulyonoviç Krachkowski; *Tarih-i neveştehâ-yi coğrâfâyâ-yi der cihân-i İslâm*, (terc: Ebulkasım Payende), Tahran, 1379, s: 114.

237/851 yılında deniz yoluyla Hindistan ve Çin'e yaptığı seyahati ve bu seyahatini kaleme aldığı seyahatnamesidir. Sirâfî'nin bu eseri hakkındaki bilgiler, yakın zamana kadar, İbn Fakiye-i Hemedânî'nin *Kitâb'ul-Buldân* (290/903) ve Şehriyâr Ramhurmuzî'nin *'Acâibu'l-Hind* (342/953) adlı kitaplarından elde edilmiştir. Ancak, dünyaca tanınan Türk araştırmacı Prof. Fuat Sezgin, *Ahbarus-sin ve'l-Hind* adıyla Sirâfî'nin seyahatnamesinin tam metnine ulaşmış ve bu eseri yayınlamıştır. Sirâfî'nin seyahatnamesinin eksik nüshaları da Avrupa'da birçok kez yayınlanmıştır⁷. Katip Çelebi, Nasır Hüsrev-i Kubâdiyânî ile aynı dönemde yaşamış aynı adla bir başka şahısın, Nasır Hüsrev-i Ensârî'nin (?-431/?-1038) manzum *Sefer-nâme* adlı eserinde gezdiği bölgelerde görüştüğü alimleri ve yerleri kaleme aldığını yazar⁸. Sa'di-yi Şirâzî ile aynı dönemde yaşayan ve Nezarî-yi Kuhistânî olarak tanınan Hekim Sa'deddin Bircendî'nin (?-721/?-1320) de manzum bir seyahatnamesi olduğu bilinmektedir⁹.

Nasır Hüsrev'in ardından İranlı seyyah ve coğrafyacılar çeşitli seyahatlere çıkmışsa da ya bu seyahatlerini kaleme almamış ya da seyahatlerini dönemin ilmi dili olan Arapça olarak yazmışlardır. Nasır Hüsrev'in *Sefer-nâme*'sinden sonra bilinen ilk Farsça, düzyazı biçiminde kaleme alınan seyahatnamelerden biri de Baysungur Mirza'nın, hayatı hakkında çelişkili bilgilere sahip olduğumuz Çin sefiri Giyâsuddîn Muhammed Nakkaş-i Tebrizî'nin (Giyâsuddîn-i Nakkaş) Çin yolculuğunu anlatan *Hitay Sefâret-nâmesi* olarak da bilinen *'Acâibu'l-letâif* adlı eseridir. Bu eser elimize ulaşan ilk Farsça resmi elçi seyahatnamesi olarak yaklaşık 825/1422 yılında tamamlanır (Eser 1913 yılında Küçükçelebizâde İsmail Asım tarafından Türkçeye çevrilmiştir)¹⁰.

Safevi dönemine kadar İran coğrafyasında yazılan Farsça seyahatnamele- rin ana teması; coğrafi durum, kentlerin uzaklıkları, geçim kaynakları, ürün- ler, bitki örtüsü ve hayvanlar, görülen yerlerde meydana gelen olağanüstü olaylar ve tarihi eserlerin, çoğu zaman abartıyla betimlenmesidir.

İran Selçukluları döneminden Safevi devletinin kuruluşuna kadar yazılan birçok Farsça tarih kitabı aynı zamanda yazarının seyahat notlarını içerse de bu kitapların birer seyahatname olarak değerlendirilmesi doğru değildir.

Farsça seyahatname yazımına değişen siyasi ve ekonomik ortam gereği Sa- feviler döneminde (907-1148/1502-1736) yeniden ilgi gösterilir. Bu dönemde

⁷ Süleyman Tacir-i Sirâfî; *Silsiletu't-tevarih* veya *Ahbar'us-sin ve'l-Hind*, (ed: Dr. Huseyn Karaçanlu), Tahran, 1381, s: 29, Hanbaba Meşar; *Fihrist-i kitâbhâ-yi çâpî*, Tahran, 1350, c: III, s: 3297, Zeki Muhammed Hasan; *Cihân-gerdân-i Müselmân der kurun-i vusta*, (terc: Abdullah Nasiri-i Tâhiri), Tahran, 1366, ss: 1-14.

⁸ Katip Çelebi; *Keşfü'z-zunun*, İstanbul. 1943, c: II, s: 991.

⁹ Aga Bozorg-i Tehrani; *Ez-zerie' ila tesanifi's-Şia*, Kum, 1983 c. IX, s: 1182.

¹⁰ *Hediyetu'l-arifin*, I. S: 221, Kemalüddin Abdurrezzak-i Semerkandî; *Matlau's-sa'deyn ve mecme'i bahreyn*, (Nşr: M. Şafii), Lahur, 1360/1982, c: II, ss: 454, 478, Hafız Ebrû; *Zubdetu't-tevarih*, (ed: Seyyid Kemal Hac Seyyid-i Cevâdî), Tahran, 1372, c: II, ss: 666, 818-819.

Safevi devletinin Avrupalı ülkelerle artan ilişkileri, özellikle İtalyan, İspanyol, Portekiz ve İngiliz seyyah ve devlet görevlilerinin İran'a gelmesiyle yazılan İran seyahatnameleri ve Safevi şahlarının da Batı'yı tanımak istemesi, İranlı saray görevlileriyle seyyahların seyahate başlamasına neden olur. Bu dönemde öne çıkan seyahatname yazarlarından biri; I. Şah Abbas'ın, kendisi de seyahatname yazarı olan İngiliz maceracı Sir Anthony Sherley'nin yanında Hazar denizi, Volga nehri ve Moskova üzerinden Almanya ile bugünkü Çek Cumhuriyetine ve oradan da İtalya ile ardından İspanya seyahatine gönderdiği (1008/1599), İranlı "Don Juan" olarak tanınan Oruçbey b. Sultân Alibey-i Beyât'tır (?-1013/?-1605). Oruçbey İtalya'da Papa'nın misafiri olur, burada Hıristiyanlığı benimseyen Oruçbey, kilise korumasında İspanya'ya gider (1011/1602). O İsfahan'dan başlayan ve İspanya'ya uzanan seyahati ve yaşadıklarına dair notlarını Farsça tutmasına rağmen seyahatnamesi, Licentite Alfonso Ramon adlı bir keşiş tarafından İspanya'nın Valladolid bölgesinde kullanılan Kastil dilinde kaleme alınır. Oruçbey'in *Kitâb-i sergûzeşt* veya *Be-yân-i hal* adlı eseri 1604/1013 yılında İspanya'nın o zaman başkenti sayılan Valladolid kentinde yayınlanır. Oruçbey'in yayınlanan seyahatnamesinin, dilinin Farsça olmamasına rağmen bu dönemde önemli bir yere sahip ilk İran seyahatnamesi olması hasebiyle zikredilmesi gerekir. Oruçbey, Tebriz'de yapılan Osmanlı-Safevi savaşına da katılmış, İsfahan'dan İspanya'ya seyahatini içeren seyahatnamesinde bu savaş ve seyahati esnasında gördüğü yerler hakkında genişçe izahlarda bulunmuştur¹¹.

Oruçbey'in ardından önemli seyahatname yazarlarından bir diğeri de, Şah Süleyman Safevi'nin hediyelerini Siyam sultanına götürme göreviyle olan ve 1096/1685 yılında Siyam'a (bugünkü Tayland) giden Muhammed Rebi' b. Muhammed İbrahim'dir. Muhammed Rebi' 1096/1685 yılında İran körfezinden başlayıp Umman denizi ve Hint okyanusunu aşarak Tayland'a yaptığı ve 1098/1687 yılında İran'a geri döndüğü seyahatini *Sefîne-yi Sûleymânî* adlı seyahatnamesinde anlatmış ve o dönem için çok değerli bilgiler vermiştir¹². Safevi döneminde birçok insanın resmi görevle yurtdışına gittiği ama seyahatlerini kaleme almadıkları gibi, çok azının da hayatta kalarak İran'a da geri döndüğü veya İran'a geri dönenlerin çoğunun da Safevi şahları tarafından katledildiği düşünülürse Farsça seyahatname yazımının Avrupa'da bu yıllarda ulaştığı gelişmeyi yakalayamadığı ve seyahatname yazımının öneminin tam kavranamadığı görülür¹³.

---

¹¹ Oruçbey-i Beyat; *Don Juan-i İrânî*, (ed: Guy Le Strange, terc: Mesud Recebniyâ), Tahran, 1338 ss: 4-49.

¹² Muhammed Rebi' b. Muhammed İbrahim; *Sefîne-yi Sûleymânî*, (*Sefer-nâme-yi sefir-i İrân be Siâm*), (ed: Abbas Faruki), Tahran, 1356, ss: 21-25.

¹³ Dr. Abdulhadi Hairî; *Nehostin ruyâruyihâ-yi endişe-gerân-i İrân bâ du ruye-yi temeddün-i burjuvâzi-yi garb*, Tahran, 1380, ss: 158-176.

Bu dönemde Fars edebiyatında seyahatname yazımında öne çıkan konuların başında; Şii ulemanın seyahatleri, hac ve kutsal yerlerin ziyaretleri ve Hindistan gezileri gelir. XI./XVII. yüzyıla gelindiğinde Farsça seyahatname yazımında Şeyh Necibuddin Ali b. Muhammed b. Mekki'nin (?-1011/?-1603) 2.500 beyitlik seyahatnamesi gibi manzum seyahatnamelerin de yazıldığı gözlemlenir¹⁴. Bu arada Safevilerin son dönemlerine yakın bir zamanda Davud-i İsfahanî olarak tanınan Muhammed Davud b. Mirza Abdullah b. Mirza Muhammed Şefi'nin (1065-1133/1654-1721) 1109/1697 yılında İsfahan'dan Horasan'a yaptığı seyahati kaleme aldığı *Sefer-nâme-i Horâsân* adlı seyahatnamesi de zikredilmeye değerdir¹⁵.

Farsça seyahatname yazımı Safevi dönemi sonrasında Batı'daki anlamıyla önem kazanır ve birçok seyahatname yazılmaya başlar. Özellikle son iki yüz yıllık dönemde hemen hemen her seyahat eden devlet ve din adamı ile seyyahlar gezilerini kaleme alırlar. Bu nedenle Kaçarlar döneminde Farsça seyahatnamelerin sayısı çok fazladır. İran'da gerçek anlamda Farsça seyahatnameler yazılmaya başlaması da bu dönemde gerçekleşir. Kaçarlar dönemi İran seyahatname edebiyatında ve İran modernleşme düşüncesinde çok önemli bir yere sahip olan, İran'ın son dönem en iyi seyahatnamelerinden birisi Mirza Ebu Talib İsfahânî (1165-1221/1751-1806) tarafından yazılır. Mirza Ebu Talib 1213-1218/1798-1803 yılları arasında 5 yıl boyunca Londra ve Paris gibi Avrupa kentleriyle Kuzey Afrika'ya yaptığı seyahatlerini *Sefer-nâme-yi Ebu Tâlib* olarak bilinen *Mesir-i Tâlibî fi bilâdi'l-Efrecî* adlı seyahatnamesinde kaleme alır. Aslında onun seyahati 1219/1804 yılına kadar sürer ve Hindistan'a da gider¹⁶. Yine Kaçarlar dönemi Rızakulu Han-i Hidayet olarak tanınan Mirza Rızakulu b. Muhammed Ali Nuri'nin (1215-1300/1800-1885) resmi görevle Hive hanı Muhammed Emin Harezmsah ile görüşmek üzere yaptığı seyahatini kaleme aldığı *Sefâret-nâme-yi Harezm* adlı seyahatnamesi de önemlidir¹⁷.

Kaçarların ilk döneminden itibaren, Batılı tarzda seyahatname yazımını öğrenen ve önceki seyahatname yazımı geleneğini de bilen resmi devlet görevlisi, din adamları ve seyyahlar gibi farklı kesimlerden insanlar, çıktıkları seyahatleri daha abartısız ve gördüklerini olduğu gibi aktaran bir tarzda seyahatname yazmaya başlarlar. Bu dönem seyahatnamelerinde, gidilen yerlerde dikkatle toplumsal hayatın ve yaşam koşullarının üzerinde durulduğu görülür. İran'da halkın yönetime ve yönetenlere ilk eleştirilerinin de bu seyahatna-

¹⁴ *Ez-zerie'*, c: X, s: 167.

¹⁵ *Ez-zerie'*, c: IX, s: 318; Rızakulu Han-i Hidayet; *Tezkire-yi riyazu'l-'ârifîn*, Tahran, 1376, s: 330.

¹⁶ Mirza Ebu Talib; *Mesir-i Tâlibî fi bilâdi'l-Efrecî*, (ed: Hadyu Cem), Tahran, 1363, *Ez-zerie'*, c: IX s: 638, c: XII, s: 185, c: XXII, s: 434, c: XIV, s: 289.

¹⁷ Rızakulu Han-i Hidayet; *Sefâret-nâme-yi Harezm*, (ed: Ali Husurî), Tahran, 1977, *Ez-zerie'*, c: XII, s: 186.

meler aracılığıyla ortaya koyulması bakımından, bu dönemde yazılan Farsça seyahatnameler ayrı bir öneme sahiptir. Kaçarlar döneminde seyahatname yazan devlet görevlileri, merkezi hükümetin, gittikleri bölgelerdeki halkın gereksinimlerini anlaması, yaşanan aksaklıkların farkına varması için uğraşırlar. Bu dönemde yazılan çoğu seyahatname; Hac ve kutsal yerlerin ziyareti ile çeşitli amaçlarla yapılan İran, Avrupa ve dünya seyahatnameleri olarak iki grupta değerlendirilebilir. Kaçarlar zamanında Hac ve kutsal yerlerin ziyaretinin anlatıldığı seyahatnamelerde Hac ziyaretlerinin çoğunun adı *Sefer-nâme-yi Hâc* veya *Sefer-nâme-yi Beytulâh*'tır. Meşhed'de Hz. Rıza türbesi ziyaretlerinin kaleme alındığı seyahatnamelerin adı da genellikle *Sefer-nâme-yi Reşevî* 'dir. Bu dönemde Hac ve Meşhed ziyaretlerinin anlatıldığı seyahatnamelerin yazımında gözle görülür bir artış yaşanır. Bu tür seyahatnamelere örnek olarak; Nasır-i Gilânî'nin 1298/1881 yılında yazılan *Sefer-nâme-yi Reşevî*'si, Nizam-i Tebrizî'nin *Sefer-nâme-yi Reşevî*'si, Mirzâ Alihan İ'timâd'us-Saltana'nın 1283/1866 tarihli *Sefer-nâme-i Beyt'ullâh*'ı, Muşteri-yi Horasanî'nin 1300/1883 tarihli *Sefer-nâme-i Mekke*'si, Mirzâ Ali Emin'ud-Devle'nin *Sefer-nâme-i Mekke*'si, Mirzâ Ferhad Mu'temid'ud-Devle'nin *Sefer-nâme-i Mekke*'si örnek gösterilebilir¹⁸. Bu seyahatnameler arasında bakanlık ve başbakanlık görevleri de yapmış olan Mehdikulu Hidâyet'in (1334/1956) Çin, Japonya ve Amerika'yı gezerek Mekke ziyaretinin kaleme alındığı *Sefer-nâme teşerrûf be Mekke-yi mu'azzama* adlı seyahatnamesi önemlidir¹⁹.

İran coğrafyasında yapılan seyahatler de bu dönemde seyahatnamelere yansır. Bu seyahatname yazarları çoğunlukla devlet görevlileri, askerler veya İranlı şairler olurlar. Bu seyahatnamelere en iyi örnekler olarak biri Muhammed Şah Kaçar zamanında (1213-1226/1834-1848), diğeri Nasıruddin Şah döneminde (1226-1275/1848-1896) İran'ın güneyine yapılan ve *Du sefer-nâme ez cenub-i İran der sâlhâ-yi 1256-1308* (1840-1891) [İran'ın Güneyine 1840-1891 Yıllarında Yapılan İki Seyahat] adıyla yayınlanan²⁰ iki devlet görevlisinin seyahatnamesi gösterilir. Bu dönem de yazılan seyahatnamelerin bazıları da Avrupa ve dünya seyahatlerinin ürünleridir. İranlıların Batı ile Safeviler zamanında ilişkileri Kaçarlar döneminde hızla gelişir ve birçok Kaçar devleti görevlisi, (ki bunların arasında Nasıruddin ve Muzafferuddin Şah da vardır) öğrenciler ve aydınlar yurt dışına giderler. Bu dönem seyahatnamelerinin en önemlileri; Nizâm'us-Saltana Acudanbaşı-yi Fethali Şah'ın 1254-55/1838-39 yılları

¹⁸ *Ez-zerie*, c: IX, ss: 1046, 1154, 1203, c: XII, ss: 186, 189, Muhammed Hasan b. Ali İ'timadu's-Saltana; *Ruz-nâme-yi hatrât-i İ'timâmu's-Saltana*, Tahran, 1354.

¹⁹ Mehdikulu Hidâyet; *Sefer-nâme teşerrûf be Mekke-yi mu'azzama*, Tahran, 1960.

²⁰ *Du sefer-nâme ez cenub-i İran der sâlhâ-yi 1256-1308*, (ed: Seyyid Ali Âl-i Davud), Tahran, 1368.

arasında Avusturya, Fransa ve İngiltere'ye yaptığı seyahatini kaleme aldığı *Sefer-nâme-yi Nizâmu's-Saltana'si*, Ferruhhan Emin'ud-Devle'nin *Mahzenu'l-Vakâyi'si*, Kaçar şahı Nasıruddin Şah'ın (1247-1313/1831-1896) üç kez gittiği Avrupa seyahatlerinin kaleme aldığı eser, Muzafferuddin Şah'ın (1269-1324/1843-1906) Avrupa gezisinin anlatıldığı *Sefer-nâme-yi Ferengistân'ı* [Kaçar şahlarının Avrupa seyahatnameleri 1292/1874-5 yılında İstanbul'da yayınlanmıştır]²¹, Muin'us-Saltana Muhammed Alihan'ın *Sefer-nâme-yi Chicago'su* (1318/1901), Hac Muhammed Ali b. Muhammed İsmail Pirzâde-yi Nâinî'nin *Sefer-nâme-yi Pâris'i* (1316/1899), Şeyh'ur-Reis Ebi'l-Hasan Mirza'nın *Sefer-nâme-yi İstânbu'lu* (1336/1919), Mirzâ Fazlali Tebrizî'nin *Sefer-nâme-yi Avrupâ'sı* (1328/1911), Mirza Senglâh-i Horâsânî'nin *Seyâhat-nâme-yi Senglah'ı* (1234/1818) sayılabilir²².

Abbâs Mirzâ zamanında (1203-1249/1788-1833) Avrupa'ya ilk öğrenci gönderilmeye başlamasıyla Batı ülkelerine giden İranlılar bu seyahatlerini yazmaya başlarlar. 1228-1231/1811-1815 yılları arasında İngiltere'ye giden ve Tahran'da 1253/1836 yılında İran'ın ilk gazetesini çıkaran ve İran modern tarihinde çok önemli bir konuma sahip ilk modern seyahatnameyi yazan Mirza Salih-i Şirâzî'nin 1231-35/1815-19 yılları arasında Avrupa seyahatlerini kaleme aldığı eseri Farsça seyahatnamelerin en önemlilerinden biri sayılır. Şirâzî'nin seyahatnamesi, konu edindiği İngiliz ve İran yaşantısının farkları, meşrutiyet hükümeti ve parlamenter sistemi tavsifiyle İran edebiyatında bir ilktir²³. İran'da XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlayan meşrutiyet hareketleri, İranlı aydınların birçok yurtiçi ve yurtdışı geziler yapmasına ve hatta bu aydınların yenilikçi düşüncelerinden dolayı sürgüne gitmesine neden olur. Bu dönemde Farsça seyahatname ve anıların yazımı daha da hız kazanır. XIX. ve XX. yüzyıl İran edebiyatında seyahatname yazımı İran romancılığının da doğmasına neden olması bakımından dikkatle değerlendirilir.

Son yüz yıl içinde Farsça yazılan seyahatnameler edebi özellikleriyle de öne çıkar²⁴. Son dönem İran edebiyatında özellikle Celâl Âl-i Ahmed, İbrahim Bâstânî-yi Pârizî, Ali Asgâr Muhacir, Muhammed Ali İslami-neduşen, İrec Afşâr, Mahmud Devletâbâdî, Muhammed Ca'fer Ya-Hakkî gibi yazar ve bilim adamlarının seyahatnameleri göze çarpar. Fars edebiyatında seyahatnameler hala en çok okunan edebiyat türlerinden biridir.

²¹ *Ez-zerie'*, c: XII, s: 188.

²² *Ez-zerie'*, c:IV, s: 301, c: IX, s: 836, c: XII, ss: 185-189, 269, Yahya Aryenpur; *Ez Sabâ tâ Nimâ*, Tahran 1972, s: 83, Muhammed Hasan b. Ali İ'timadu's-Saltana; *Tarih-i muntazam-i Nasrî*, (Muhammed İsmail Ruzvânî bask.), Tahran, 1363, s: 114.

²³ Mirzâ Sâlih-i Şirâzî; *Mecmu'a-i sefer-nâmehâ-yi Mirzâ Sâlih-i Şirâzî*, (ed: Golamhuseyn Mirzâ Sâlih), Tahran, 1364 c: II.

²⁴ Muhammed Taki Bahâr; *Sebk-şinâsî*, Tahran, 1369 c. III.

Özet: Seyahatname yazımı İran edebiyatının en eski geleneklerinden biridir. Önceleri “hayali” diyarlara yönelik olarak yazılan eserler, zaman içinde gerçek seyahatnamelere dönüşmüştür. Özellikle Sasani döneminden sonra başta Avrupa ülkeleri olmak üzere çeşitli ülkeleri anlatan seyahatnameler, İran gezi edebiyatının önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.

Anahtar sözcükler: Seyahatnameler, İran edebiyatı.

Abstract: Travel writing is one of oldest traditions of Iran. Initial examples which were written about imaginary lands have in time developed into real travelogs. Among these, the post-Sasanid period travelogs about European countries and others constitute the most impressive part of the literature.

Key words: Travelogs, Persian literature.